

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький державний університет внутрішніх справ**

Гурин Микола Олександрович

УДК 346.9

**ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ПРАВОЧИНІВ БОРЖНИКА У ПРОЦЕДУРІ
БАНКРУТСТВА**

12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Кропивницький – 2022

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Донецькому державному університеті внутрішніх справ.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Ніколенко Людмила Миколаївна,
Донецький державний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
господарсько-правових дисциплін та
економічної безпеки факультету № 4

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Деревянко Богдан Володимирович,
Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф.Г. Бурчака НАПрН України, головний
науковий співробітник відділу правового
забезпечення ринкової економіки;

кандидат юридичних наук, доцент
Кабенок Юлія Валеріївна,
Державний торговельно-економічний
університет, доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права

Захист відбудеться 9 лютого 2023 року о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.737.02 у Донецькому державному університеті внутрішніх справ за адресою: 25015, м. Кропивницький, вулиця Велика Перспективна, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного університету внутрішніх справ за адресою: 25015, м. Кропивницький, вулиця Велика Перспективна, 1.

Автореферат розіслано 6 січня 2023 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Андрій ЗАХАРЧЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Особливістю законодавства про банкрутство є наявність специфічних заходів впливу на боржника, спрямованих на відновлення платоспроможності останнього та погашення його заборгованості перед кредиторами. Деякі з таких заходів є характерними виключно для справ про банкрутство – мораторій, санація тощо. А деякі заходи є традиційними і для інших сфер правового регулювання, проте у праві неспроможності (банкрутства) проявляються особливо. Яскравим цьому прикладом є інститут визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства, якісне функціонування якого підсилює ефективність законодавства про банкрутство загалом, оскільки дозволяє, з одного боку, відновити платоспроможність боржника, а, з іншого боку, – наповнити ліквідаційну масу і задовольнити якомога більше вимог кредиторів.

Правочини завжди супроводжують діяльність будь-якого суб'єкта господарювання, на основі господарських договорів будуються його відносини з контрагентами. Проте не всі правочини, які укладаються боржником, є вигідними для нього в кінцевому рахунку: деякі можуть бути збитковими і завдати суттєвої шкоди фінансово-економічному стану суб'єкта господарювання. Але поки останній належним чином виконує свої зобов'язання перед кредиторами, ніхто не ставить під сумнів дійсність правочинів, які виявилися невідповідними для такого боржника. Якщо ж такий боржник стає неплатоспроможним, перестає виконувати свої зобов'язання перед кредиторами, то щодо такого суб'єкта відкривається провадження у справі про банкрутство, одним із наслідків чого стає підвищена увага як до поточної діяльності боржника, так і до його дій та бездіяльності у минулому, у тому числі і до укладених попередньо правочинів.

Основи правового регулювання визнання недійсними правочинів закладені Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), проте у законодавстві про банкрутство цей інститут знаходить цілу низку нових особливостей. До таких особливостей належать, в першу чергу, додаткові підстави для визнання недійсними правочинів боржника, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, а також особливі суб'єкти ініціювання питання про оспорювання правочинів боржника, процесуальна форма, в якій здійснюється розгляд питання про визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства. Всі ці питання потребують комплексного дослідження – як з точки зору теорії, так і з точки зору практики застосування відповідних положень.

Різні питання правового регулювання та практичні аспекти здійснення процедури банкрутства неодноразово були предметом досліджень представників вітчизняної юридичної науки, серед яких слід відзначити: О.А. Беляневич, О.М. Бірюкова, А.А. Бутирського, І.А. Бутирську, Л.І. Грабован, В.В. Джуня, В.В. Дутку, І.О. Вечірка, Ю.В. Кабенюк, Я.О. Левшину, Б.М. Полякова, Р.Б. Полякова, П.Д. Пригузу, В.В. Радзивілюк та інших. Також низку проблем правозастосування у господарських та господарсько-процесуальних відносинах досліджували: О.М. Гончаренко, Б.В. Деревянко, Н.В. Никитченко, Л.М. Ніколенко, В.В. Рєзнікова, Т.В. Степанова, В.С. Щербина та інші. Разом з тим, у науці господарського права та процесу відсутні комплексні дослідження інституту визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах теми науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020-2024 роки «Правове забезпечення розвитку відносин між суб'єктами громадянського суспільства, суб'єктами господарювання, органами державної влади і місцевого самоврядування» (держ. реєстр. № 0120U105598), де автором здійснено дослідження інституту визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства та розроблено відповідні пропозиції щодо удосконалення законодавства про банкрутство.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка нових теоретичних положень стосовно визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства, підготовка на цій основі рекомендацій щодо удосконалення законодавства України у цій сфері та практики його застосування.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- встановити місце інституту визнання недійсними правочинів боржника у системі права неспроможності (банкрутства);
- визначити підстави визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства;
- охарактеризувати суб'єктів ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства;
- визначити процесуальну форму розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство;
- розкрити строки, що застосовуються під час визнання правочинів боржника

недійсними у процедурі банкрутства;

– визначити наслідки визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство;

– охарактеризувати визнання недійсними правочинів боржника – фізичної особи;

– розкрити особливості визнання недійсними правочинів боржника під час застосування різних процедур у справі про банкрутство.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.

Предметом дослідження є визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі наукового дослідження використано філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання на підставі діалектичної методології. Завдяки використанню системно-структурного методу з'ясовано місце інституту визнання недійсними правочинів боржника у системі права неспроможності (банкрутства). Застосування порівняльно-правового методу дало змогу визначити спільні та відмінні риси у призначенні інституту визнання недійсними правочинів боржника під час застосування до нього різних судових процедур. Історичний метод використовувався при дослідженні еволюції правового регулювання визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства. Завдяки використанню формально-логічного методу поглиблено розуміння понятійного апарату визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство.

Теоретичну основу дослідження, крім праць вищезазначених вчених, склали наукові праці вітчизняних науковців: О.В. Васьковського, А.Б. Гушилика, А.І. Данілова, С.В. Жукова, В.І. Крата, С.В. Міньковського, Ю.М. Павлюченко, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Є.А. Таликіна та інших.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження склали нормативно-правові акти, зокрема: Конституція України, Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ), Господарський кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний кодекс України, інші нормативно-правові акти, матеріали судової практики, а також рішення Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці системним комплексним дослідженням теоретичних та прикладних аспектів визнання недійсними правочинів боржника у процедурі

банкрутства, в якому містяться нові положення та рекомендації щодо удосконалення законодавства України про банкрутство та практики його застосування в цій частині. Наукову новизну отриманих результатів дисертаційного дослідження конкретизовано у таких положеннях, які винесено на захист:

уперше:

– запропоновано виокремлення інституту визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства як міжгалузевого інституту права неспроможності (банкрутства), який являє собою сукупність правових норм, що регулюють підстави та порядок визнання недійсними правочинів за участю боржника, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство;

– обґрунтовано поділ наслідків визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства на прямі та непрямі: до прямих наслідків віднесено повернення до ліквідаційної маси майна, яке незаконно вибуло із власності боржника та трансформацію статусу контрагента боржника у статус кредитора; до непрямих наслідків віднесено можливість застосування субсидіарної відповідальності до засновників чи керівника боржника, які брали участь в укладенні правочину, визнаного недійсним;

– визначено ознаки недійсного правочину за ст. 42 КУзПБ у справі про банкрутство, зокрема: наявність справи про банкрутство; темпоральний критерій, який характеризує час вчинення правочину у період після відкриття провадження у справі про банкрутство та три роки до такого відкриття; наявність особливих підстав визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство; дуалістичний характер інституту визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства, який розглядається не лише як спосіб захисту порушеного права, а також як захід протидії зловживанню правами або захід відповідальності; особливий порядок розгляду спорів про визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства;

удосконалено положення щодо:

– класифікації підстав визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства шляхом їх поділу на загальні, які, в свою чергу, слід поділити на: підстави, які прямо передбачені Цивільним кодексом України; підстави, які передбачають визнання недійсними фродаторних правочинів; підстави, які передбачені нормами інших галузей права (крім правових норм, які закріплені у КУзПБ); та спеціальні підстави, які поділяються на: підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом якщо вони завдали збитків

боржнику або кредиторам; підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом незалежно від факту завдання такими правочинами збитків;

– правової природи трирічного строку, передбаченого ст. 42 КУзПБ, а саме обґрунтовано, що такий строк є матеріально-процесуальним, оскільки його відлік прив'язано до процесуальної дії суду (відкриття провадження у справі про банкрутство) і одночасно мова йде про наповнення ліквідаційної маси і повернення майна боржнику;

– процедури розпорядження майном боржника через аргументацію того, що застосування інституту визнання недійсними правочинів боржника на цьому етапі має на меті не допустити визнання кредиторських вимог, які виникли на підставі фіктивних та удаваних правочинів, з метою штучного створення кредиторської заборгованості;

– підстав визнання правочинів боржника недійсними на різних етапах справи про банкрутство в частині того, що у процедурі розпорядження майном боржника і в процедурі санації виникають додаткові підстави для визнання правочинів боржника недійсними – це укладення значних правочинів без згоди комітету (зборів) кредиторів;

– визнання недійсними правочинів боржників-фізичних осіб, вчинених з заінтересованими особами, а саме аргументовано, що, у порівнянні з юридичними особами, відсутній механізм доведення наявності заінтересованості, що обумовлено особливостями суспільних відносин, в які вступає фізична особа;

дістали подальшого розвитку положення щодо:

– суб'єктів ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство через встановлення того, що суб'єкт ініціювання залежить від підстави для такого визнання. Так, оскаржити правочин боржника на загальних підставах може будь-яка особа, права та інтереси якої порушені оспорюваним правочином. Суб'єктами, які наділені правом подання заяв про визнання правочинів боржника недійсними за спеціальними підставами, є арбітражний керуючий, кредитори боржника та комітет кредиторів;

– процесуальної форми розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство через аргументацію того, що тут поєднуються правила, характерні для провадження у справі про банкрутство, та правила, що застосовуються для розгляду справ у порядку позовного провадження;

– процедури неплатоспроможності фізичних осіб шляхом аргументації

доцільності здійснення процедури банкрутства фізичних осіб-підприємців за окремими правилами, які б поєднували особливості правового регулювання банкрутства фізичних та юридичних осіб;

– мети застосування інституту визнання правочинів боржника недійсними під час здійснення процедури санації боржника, а саме обґрунтовано, що основна мета застосування інституту визнання правочинів боржника недійсними – відновлення платоспроможності боржника;

– цільової спрямованості застосування інституту визнання правочинів боржника недійсними під час ліквідаційної процедури через аргументацію того, що метою визнання недійсними правочинів боржника у ліквідаційній процедурі є максимальне наповнення ліквідаційної маси і задоволення за цей рахунок якомога більше вимог кредиторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в:

– *правотворчій діяльності* – для внесення змін і доповнень до законодавства України про банкрутство;

– *науково-дослідній діяльності* – під час подальшого наукового розроблення проблем визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства;

– *освітній діяльності* – під час викладання та розроблення методичних матеріалів, навчальних посібників з дисциплін «Право неспроможності (банкрутства)», «Господарське право», «Господарське процесуальне право» та інших дисциплін господарсько-правового циклу (довідка Громадської організації «Центр правових ініціатив» від 12 липня 2022 року № 4);

– *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності здійснення господарського судочинства загалом, а також під час розгляду справ про визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство (довідка Адвокатського бюро «Гонти Оксани» від 21 липня 2022 року № 64, довідка Приватного підприємства «Окт-Енерго» від 28 червня 2022 року № 5/22).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що винесено на захист, отримані автором самостійно. Всі опубліковані праці належать особисто автору.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні та прикладні положення і висновки дисертаційного дослідження були предметом обговорення на: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в юридичній

науці України та зарубіжних країн» (Запоріжжя, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (Дніпро, 2020); II Міжнародній науково-практичній конференції «Modern trends of scientific development» (Ванкувер, 2022); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022» (Вінниця, 2022); III Міжнародній науковій конференції «Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень» (Луцьк, 2022).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи опубліковано у 10 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових періодичних виданнях (1 – у науковому періодичному виданні іншої держави), 5 тез доповідей на науковій та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 208 сторінок, з них основного тексту – 161 сторінка. Робота містить список використаних джерел із 215 найменувань та 4 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, охарактеризовано стан її наукової розробки, визначено мету та завдання роботи, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методологічні засади дослідження. Висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача, наведено відомості про апробацію матеріалів дисертаційного дослідження, анонсовано структуру дисертації, зазначено її загальний обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства» містить три підрозділи, у яких визначено місце інституту визнання недійсними правочинів боржника у системі права неспроможності (банкрутства), розкрито підстави визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства та охарактеризовано суб'єктів ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство.

У **підрозділі 1.1. «Місце інституту визнання недійсними правочинів боржника у системі права неспроможності (банкрутства)»** розкрито теоретичні засади

дослідження інституту визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства.

Охарактеризовано існуючі в юридичній науці дефініції поняття «недійсний правочин», а також нормативно-правову базу визнання правочинів недійсними. Розкрито співвідношення нікчемних та оспорюваних правочинів. За результатами аналізу практики Верховного Суду наголошено, що після відкриття провадження у справі про банкрутство щодо боржника для правочинів останнього перестає діяти презумпція правомірності правочинів, укладених ним, а починає діяти презумпція сумнівності правочинів боржника, що вчинені ним протягом підозрілого періоду.

Визначено ознаки недійсного правочину за нормами ст. 42 КУзПБ, до яких автором віднесено: наявність справи про банкрутство; темпоральний критерій, який характеризує час вчинення правочину у період після відкриття провадження у справі про банкрутство та три роки до такого відкриття; наявність особливих підстав визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство; дуалістичний характер інституту визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства, який розглядається не лише як спосіб захисту порушеного права, а також як захід протидії зловживанню правами або захід відповідальності; особливий порядок розгляду спорів про визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства.

Автором обґрунтовано, що інститут визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства є міжгалузевим інститутом права неспроможності (банкрутства), яке, у свою чергу, прийнято вважати підгалуззю господарського та господарського процесуального права.

Визначено інститут визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства як сукупність правових норм, які регулюють підстави та порядок визнання недійсними правочинів за участю боржника, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство.

У підрозділі 1.2. «Підстави визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства» охарактеризовано підстави, з яких правочини боржника можуть бути визнані недійсними у процедурі банкрутства.

Наголошено, що правочини боржника можуть визнаватися недійсними як за загальними, так і за спеціальними підставами, які застосовуються тільки до боржників, щодо яких відкрито провадження у справі про банкрутство. Охарактеризовано підстави недійсності правочинів, передбачені у ЦК України. Крім положень ЦК України, які встановлюють конкретні підстави для визнання

правочинів недійсними, останніми роками з кожним днем все більшої актуальності набуває практика застосування національними судами конструкції фраздаторного правочину.

Також аргументовано, що крім ЦК України та КУзПБ, підстави визнання недійсними правочинів боржника, який перебуває у процедурі банкрутства, можуть бути передбачені й іншими актами законодавства – Господарським кодексом України, Земельним кодексом України тощо. Загальні підстави визнання правочинів недійсними запропоновано поділити на: підстави, які прямо передбачені Цивільним кодексом України; підстави, які передбачають визнання недійсними фраздаторних правочинів; підстави, які передбачені нормами інших галузей права (крім правових норм, які закріплені у КУзПБ). Спеціальні підстави визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства слід поділити на: підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам; підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом незалежно від факту завдання такими правочинами збитків.

У підрозділі 1.3. «Суб'єкти ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства» визначено та охарактеризовано суб'єктів, які наділені правом на ініціювання питання про визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства.

Визнання правочинів боржника недійсними у межах справи про банкрутство має низку особливостей. Однією з таких особливостей є коло суб'єктів, які можуть ініціювати розгляд цього питання, а також коло осіб, які є учасниками відокремленого провадження у межах справи про банкрутство, в якому вирішується спір про законність оспорюваного правочину боржника.

Наголошено, що не дослідженим повною мірою є право боржника (його засновників) на оскарження правочинів за власної участі. Загальні підстави не обмежують такого права, а ст. 42 КУзПБ за спеціальними підставами не надає згаданого права боржнику (його засновникам), що на перший погляд є цілком логічним: не може боржник оспорювати власні правочини. Проте, можлива ситуація, коли спірні правочини укладені попереднім керівництвом боржника або ж засновники боржника вбачають дефекти його правочинів. Аргументовано необхідність внесення змін до ст. 42 КУзПБ в частині включення боржника до кола суб'єктів, які мають право ініціювати визнання правочинів боржника недійсними.

Наголошено, що визнання недійсними правочинів боржника, укладених останнім до та після відкриття провадження у справі про банкрутство є одним із

способів наповнення ліквідаційної маси у справі про банкрутство. Звертатися із позовними заявами про визнання правочинів боржника недійсними можуть як кредитори боржника (на права яких безпосередньо впливають правочини, що мають наслідком зменшення активів боржника), так і арбітражний керуючий. При цьому, якщо для кредиторів звернення з такими позовами є правом, то для арбітражного керуючого таке право межує з обов'язком. Адже під час затвердження звіту ліквідатора господарський суд повинен перевірити повноту його дій, і незвернення до суду з позовами про визнання недійсними правочинів боржника може бути розціненом як недотримання цього принципу.

Виявлено зв'язок між визначенням кола суб'єктів ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства та підставами для такого визнання. Так, аргументовано, що оскаржити правочин боржника на загальних підставах може будь-яка особа, права та інтереси якої порушені оспорюваним правочином. Суб'єктами, які наділені правом подання заяв про визнання правочинів боржника недійсними за спеціальними підставами, є арбітражний керуючий, кредитори боржника та комітет кредиторів.

Розділ 2 «Процесуальні особливості розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства» складається з трьох підрозділів, які присвячені дослідженню процесуальної форми розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство, строків, що застосовуються під час визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства, наслідків визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства.

У *підрозділі 2.1. «Процесуальна форма розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство»* досліджено особливості процесуальної форми розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство.

Наголошено, що виокремлення провадження у справах про банкрутство є проявом функціональної диференціації господарської процесуальної форми. Провадження у справах про банкрутство має низку особливостей, що відрізняє його від інших видів провадження у господарському судочинстві. Разом з тим, процесуальна форма розгляду відокремлених проваджень у справі про банкрутство також має певні особливості, які відрізняють її від процесуальної форми, характерної для розгляду загальної справи про банкрутство. Процесуальна форма розгляду справ про визнання недійсними правочинів боржника характеризується

тим, що в ній поєднуються правила, характерні для провадження у справі про банкрутство, та правила, що застосовуються для розгляду справ у порядку позовного провадження.

Автором наголошено на важливості розмежування учасників справи про банкрутство загалом та учасників відокремлених проваджень, у межах яких розглядається питання про оскарження правочинів боржника – у першу чергу, для правильного визначення кола учасників справи та суб'єктів, що мають право на оскарження судових рішень, прийнятих за результатами розгляду таких справ.

Акцентовано, що у КУзПБ передбачено різні процесуальні форми звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочину боржника недійсним залежно від правової норми, за якою відбувається звернення до суду, а також різні види судових рішень, якими оформлюється результат розгляду таких вимог: за ст. 42 КУзПБ: кредитором або арбітражним керуючим подається заява про визнання правочину недійсним; за результатами розгляду заяви приймається ухвала; за ст. 7 КУзПБ: будь-якою особою подається позовна заява про визнання правочину недійсним; за результатами розгляду позовної заяви приймається рішення.

Наголошено, що позови про визнання недійсними правочинів боржника у справах про банкрутство розглядаються у відокремленому провадженні у межах справи про банкрутство у порядку загального позовного провадження.

У підрозділі 2.2. «Строки, що застосовуються під час визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства» проаналізовано строки, які застосовуються під час визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства.

При дослідженні питання щодо строків, що застосовуються під час визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства, слід виходити з того, що тут мають місце матеріальні та процесуальні строки. До матеріальних слід віднести строки, протягом яких може бути заявлена позовна вимога (строк позовної давності). До процесуальних слід віднести строки, протягом яких має бути розглянутий позов (заява) про визнання правочину недійсним у межах справи про банкрутство, а також строки, протягом яких мають вчинятись процесуальні дії (подання відзиву, апеляційне або касаційне оскарження тощо) при розгляді такого позову.

Проаналізовано особливості застосування позовної давності у справах про банкрутство, здійснено порівняння строку позовної давності та підозрілого періоду, передбаченого ст. 42 КУзПБ. Аргументовано, що хоча трирічний строк,

передбачений ст. 42 КУзПБ і є строком, протягом якого можна звернутися до суду із позовом про визнання недійсним правочину, однак «підозрілий період» має низку відмінностей від строку позовної давності. Так, по-перше, «підозрілий період» бере свій відлік з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство, діє протягом трьох років, що передували відкриттю такого провадження, однак який максимально строк може пройти після відкриття провадження у справі про банкрутство до моменту звернення із заявою про визнання правочину недійсним на підставі ст. 42 КУзПБ – незрозуміло. По-друге, початком відліку строку позовної давності є момент, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права, тоді як для відліку строку «підозрілого періоду» ключовою є дата відкриття провадження у справі про банкрутство. По-третє, строк позовної давності за наявності певних умов може перериватися, зупинятися, поновлюватися, тоді як трирічний строк, передбачений ст. 42 КУзПБ, є присікальним, чітко визначеним, і поновленню не підлягає. По-четверте, позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі (ч. 1 ст. 259 ЦК України), тоді як період підозрілості не може бути змінений угодою сторін. По-п'яте, позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення, а вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ч.ч. 3-4 ст. 267 ЦК України). У свою чергу, застосування періоду підозрілості не залежить від волевиявлення учасників справи про банкрутство.

Враховуючи, що відлік підозрілого періоду бере свій початок з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство, а не пов'язаний з порушенням чийогось права, або фактом, що особа дізналася про своє порушене право, аргументовано, що такий строк можна вважати матеріально-процесуальним. Це обумовлено тим, що його відлік прив'язано до процесуальної дії суду і одночасно мова йде про наповнення ліквідаційної маси і повернення майна боржнику, а не про вчинення процесуальних дій.

Що стосується строків розгляду справи про визнання недійсним правочину боржника у межах справи про банкрутство (процесуальні строки), то якщо справа розглядається за ст. 7 КУзПБ, то строки є такими ж, як і строки розгляду справи у позовному провадженні. Якщо ж справа розглядається за ст. 42 КУзПБ, то тут законодавством не врегульовано граничних строків розгляду такого відокремленого провадження. Аргументовано, що за аналогією закону, тут можна застосовувати строки розгляду справ у позовному провадженні. Наголошено, що тривалий розгляд

відокремленого провадження може затягувати розгляд справи про банкрутство загалом.

У *підрозділі 2.3. «Наслідки визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства»* розкрито наслідки визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство.

Аргументовано, що на відміну від наслідків визнання правочинів боржника недійсними на загальних підставах, які детально регулюються відповідними положеннями цивільного та іншого законодавства, наслідки визнання недійсними правочинів боржника за так званими «банкрутськими» підставами не є настільки детально урегульованими, що обумовлює необхідність їх дослідження.

Положення ст. 42 КУзПБ передбачають особливий інструментарій додаткового захисту прав кредиторів неплатоспроможного боржника. Однак самої лише ухвали суду про визнання правочину боржника недійсним недостатньо для ефективного захисту майнових інтересів кредиторів – важливим є реальне повернення майна у ліквідаційну масу. Також важливо при цьому забезпечити захист прав та інтересів контрагентів боржника за оспорюваним правочином. У зв'язку з цим актуальності набуває правове регулювання наслідків визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство.

Крім прямих наслідків визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства (які стосуються подальшої долі майна, що було предметом недійсного правочину, та майбутнього статусу контрагентів боржника за оспорюваним договором), обґрунтовано, що можна говорити ще й про непрямі наслідки. Зокрема, мається на увазі можливість покладення судового рішення про визнання правочину недійсним в основу рішення про притягнення винних осіб до субсидіарної відповідальності за доведення боржника до банкрутства.

Розділ 3 «Особливості визнання недійсними правочинів боржника у різних процедурах у справі про банкрутство» складається з двох підрозділів, у яких розкрито особливості визнання недійсними правочинів боржника – фізичної особи та особливості визнання недійсними правочинів боржника під час застосування судових процедур у справі про банкрутство.

У *підрозділі 3.1. «Визнання недійсними правочинів боржника – фізичної особи»* розкрито особливості визнання недійсними правочинів боржника – фізичної особи.

Аргументовано, що правовий статус фізичної особи-підприємця є вужчим, ніж правовий статус фізичної особи. Проте така особливість правового статусу фізичної

особи-підприємця, як здійснення підприємницької діяльності, розширює діапазон правового регулювання останньої і суттєво вирізняє таке регулювання у порівнянні з фізичною особою. Зокрема, здійснюючи підприємницьку діяльність, фізична особа-підприємець підпадає під дію норм господарського права. Обґрунтовано безпідставність ототожнення у КУзПБ правового регулювання неплатоспроможності фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, у зв'язку з чим вказано на доцільність здійснення процедури банкрутства фізичних осіб-підприємців за окремими правилами, які б поєднували особливості правового регулювання банкрутства фізичних та юридичних осіб, шляхом доповнення КУзПБ відповідними новими статтями.

Наголошено, що застосування у справі про неплатоспроможність фізичної особи положень КУзПБ щодо концентрації всіх спорів, стороною яких є боржник, може зумовити необхідність розгляду господарським судом спорів, які раніше не були предметом діяльності господарських судів – наприклад, спорів, що виникають із сімейних, спадкових правовідносин тощо. Такі спори можуть стосуватися і визнання недійсними правочинів фізичних осіб, укладених у відповідних сферах, що стосуються безпосередньо особи-боржника. Проаналізовано судову практику розгляду справ про визнання недійсним у межах справи про банкрутство шлюбного договору. Обґрунтовано, що у процедурі неплатоспроможності фізичних осіб шлюбний договір може бути визнаним недійсним як на підставі норм ЦК України, так і на підставі ст. 42 КУзПБ у випадку, якщо шлюбний договір підпадає під «банкрутські» підстави визнання правочинів недійсними.

Аргументовано, що при оспорюванні правочинів боржників – фізичних осіб, вчинених з заінтересованими особами, набагато складнішим у доведенні є факт наявності заінтересованості, що обумовлено особливостями суспільних відносин, в які вступає фізична особа, і складністю доведення факту наявності сімейних, дружніх та інших відносин боржника. Під час застосування процедур банкрутства до фізичних осіб інститут визнання правочинів боржника недійсними характеризується розширенням сфер, у яких такі правочини можуть бути визнані недійсними – за рахунок можливості визнання недійсними правочинів, укладених боржником-фізичною особою у сферах сімейних, спадкових та інших правовідносин, які нерозривно пов'язані з фізичною особою.

У підрозділі 3.2. «Особливості визнання недійсними правочинів боржника під час застосування судових процедур у справі про банкрутство» розкрито особливості застосування інституту визнання недійсними правочинів боржника під

час застосування до останнього різних процедур у справі про банкрутство.

Автором наголошено, що на етапі заявлення та розгляду вимог кредиторів останні проявляють високу активність, яка полягає не лише у заявленні власних вимог, але й в активному оспорюванні вимог, заявлених іншими кредиторами. За результатами аналізу особливостей оспорювання правочинів боржника, які стали підставою для заявлення кредиторських вимог, аргументовано, що існують проблеми стосовно ініціювання кредитором розгляду питання про недійсність такого правочину, укладеного боржником та іншим кредитором, який заявив свої вимоги. Перша проблема полягає в тому, що вимоги всіх кредиторів розглядаються одночасно, в одному попередньому судовому засіданні. І кожен суб'єкт, який заявив свої грошові вимоги до боржника, набуває статусу кредитора у справі тільки після постановлення відповідної ухвали господарським судом за результатами попереднього засідання. Тобто, у самому попередньому засіданні такі особи ще є не кредиторами, а заявниками – відповідно, і права ініціювати питання щодо визнання недійсним правочину боржника у таких осіб ще не виникає. Тому на даному етапі це питання може порушувати тільки арбітражний керуючий, який уже виступає у ролі розпорядника майна (щодо юридичних осіб) або керуючого реструктуризацією (щодо фізичних осіб). Друга проблема полягає у строках розгляду заяви (позовної заяви) про визнання недійсним правочину боржника, які перевищують строки проведення попереднього засідання.

За результатами дослідження особливостей визнання недійсними правочинів боржника під час застосування до нього різних процедур банкрутство обґрунтовано, що у процедурі розпорядження майном, зокрема у попередньому засіданні, інститут визнання недійсними правочинів боржника спрямований на недопущення визнання кредиторських вимог, які виникли на підставі фіктивних та удаваних правочинів, з метою штучного збільшення кредиторської заборгованості. У процедурі санації основна мета застосування інституту визнання правочинів боржника недійсними – відновлення платоспроможності боржника. Як у процедурі розпорядження майном боржника, так і в процедурі санації виникають додаткові підстави для визнання правочинів боржника недійсними – це укладення значних правочинів без згоди комітету (зборів) кредиторів. Метою визнання недійсними правочинів боржника у ліквідаційній процедурі є максимальне наповнення ліквідаційної маси і задоволення за цей рахунок якомога більше вимог кредиторів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо розробки нових теоретичних положень стосовно визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства, підготовки на цій основі рекомендацій щодо удосконалення законодавства України у цій сфері та практики його застосування. Узагальнення результатів дослідження дало змогу зробити такі висновки:

1. Обґрунтовано, що інститут визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства є міжгалузевим інститутом права неспроможності (банкрутства), який являє собою сукупність правових норм, які регулюють підстави та порядок визнання недійсними правочинів за участю боржника, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство.

2. Аргументовано поділ підстав визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства на загальні та спеціальні. У свою чергу, загальні підстави поділяються на: ті, які прямо передбачені ЦК України; підстави, які передбачають визнання недійсними фродаторних правочинів; підстави, які передбачені нормами інших галузей права (крім правових норм, які закріплені у КУзПБ). Спеціальні підстави поділяються на: підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам; підстави, з яких правочини можуть бути визнані недійсними господарським судом незалежно від факту завдання такими правочинами збитків.

3. Наголошено, що суб'єкт ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства залежить від підстави для такого оскарження. Зокрема, оскаржити правочин боржника на загальних підставах може будь-яка особа, права та інтереси якої порушені оспорюваним правочином. Суб'єктами, які наділені правом подання заяв про визнання правочинів боржника недійсними за спеціальними підставами, є арбітражний керуючий, кредитори боржника та комітет кредиторів.

4. Обґрунтовано, що процесуальна форма розгляду справ про визнання недійсними правочинів боржника характеризується поєднанням в ній правил, характерних для провадження у справі про банкрутство, та правил, що застосовуються для розгляду справ у порядку позовного провадження.

5. Розглядаючи справи про визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство, господарський суд застосовує як загальні положення

про позовну давність, передбачені цивільним законодавством, так і особливий трирічний строк, передбачений ст. 42 КУзПБ. Аргументовано, що трирічний строк, передбачений ст. 42 КУзПБ, є матеріально-процесуальним, оскільки його відлік прив'язано до процесуальної дії суду і одночасно мова йде про наповнення ліквідаційної маси і повернення майна боржнику.

6. Запропоновано наслідки визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства поділяти на прямі та непрямі: до прямих наслідків відноситься повернення до ліквідаційної маси майна, яке незаконно вибуло із власності боржника та трансформація правового статусу контрагента боржника у статус кредитора; до непрямих наслідків відноситься можливість застосування субсидіарної відповідальності до засновників чи керівника боржника, які брали участь в укладенні правочину, визнаного недійсним.

7. Аргументовано, що під час застосування процедур банкрутства до фізичних осіб інститут визнання правочинів боржника недійсними характеризується розширенням сфер, у яких можуть бути визнані недійсними правочини боржника – за рахунок можливості визнання недійсними правочинів, укладених боржником-фізичною особою у сферах сімейних, спадкових та інших правовідносин, які нерозривно пов'язані з фізичною особою.

8. Встановлено, що інститут визнання недійсними правочинів боржника по-різному проявляється на різних етапах застосування до неплатоспроможного боржника процедур банкрутства, що обумовлено цілями та завданнями відповідної процедури. Обґрунтовано, що у процедурі розпорядження майном боржника та у процедурі санації виникають додаткові підстави для визнання правочинів боржника недійсними – це укладення значних правочинів без згоди комітету (зборів) кредиторів. Під час застосування процедури розпорядження майном, зокрема у попередньому засіданні, інститут визнання недійсними правочинів боржника спрямований на недопущення визнання кредиторських вимог, які виникли на підставі фіктивних та удаваних правочинів, з метою штучного збільшення кредиторської заборгованості. У процедурі санації основна мета застосування інституту визнання правочинів боржника недійсними – відновлення платоспроможності боржника. Метою визнання недійсними правочинів боржника у ліквідаційній процедурі є максимальне наповнення ліквідаційної маси і задоволення за цей рахунок якомога більше вимог кредиторів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гурин М. О. Визнання недійсними правочинів боржника за Кодексом України з процедур банкрутства. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2019. № 3. С. 342–345.
2. Гурин М. О. Суб'єкти ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства за статтею 42 Кодексу України з процедур банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 593–595. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/151.pdf (дата звернення: 14.04.2022).
3. Guryn M. Invalidation of the debtor's transactions in the bankruptcy case. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. No. 6. P. 44–48.
4. Гурин М. О. Процесуальна форма розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 185–188.
5. Гурин М. О. Строки, що застосовуються під час визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 219–223.
6. Гурин М. О. Деякі аспекти застосування позовної давності у справах про банкрутство. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 вересня 2019 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 53–55.
7. Гурин М. О. Процесуальні особливості розгляду заяв про визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 4–5 вересня 2020 р. Дніпро : ГО «Правовий світ», 2020. Ст. 66–69.
8. Гурин М. Подання заяв про визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство. *Modern trends of scientific development: The II International Scientific and Practical Conference, January 18–21, 2022, Vancouver, Canada*. С. 101–103.
9. Гурин М. О. Наслідки визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXI*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Весняні

юридичні читання – 2022». 28 квітня 2022 р., Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 362–364.

10. Гурин М. О. Кредитори як суб'єкти ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 3 червня 2022 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 88–89.*

АНОТАЦІЇ

Гурин М. О. Визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства.

Розкрито місце інституту визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства у системі права як міжгалузевого інституту права неспроможності (банкрутства), який являє собою сукупність правових норм, що регулюють підстави та порядок визнання недійсними правочинів за участю боржника, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство. Охарактеризовано підстави визнання недійсними правочинів боржника у процедурі банкрутства та суб'єктів ініціювання визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства.

Досліджено процесуальну форму розгляду справ про визнання правочинів боржника недійсними у справі про банкрутство. Розкрито строки, що застосовуються під час визнання правочинів боржника недійсними у процедурі банкрутства. Охарактеризовано наслідки визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство та здійснено їх класифікацію.

Охарактеризовано особливості визнання недійсними правочинів боржника – фізичної особи. Розкрито особливості визнання недійсними правочинів боржника під час застосування різних процедур у справі про банкрутство.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, правочин, договір, визнання недійсними правочинів боржника, справа про банкрутство, господарське

судочинство.

Guryn M. O. Invalidation of the debtor's transactions in the bankruptcy procedure. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.04 – economic law, economic procedural law (081 – Law). – Donetsk state university of internal affairs. – Kropyvnytskyi, 2022.

The dissertation is devoted to the study of theoretical and practical problems of invalidating the debtor's transactions in the bankruptcy procedure.

The place of the institution of invalidating the debtor's transactions in the bankruptcy procedure in the legal system as an interdisciplinary institute of insolvency (bankruptcy) law is revealed, which is a set of legal norms regulating the grounds and procedure for invalidating transactions involving the debtor, in respect of which bankruptcy proceedings have been opened. The grounds for invalidating the debtor's transactions in the bankruptcy procedure and the subjects initiating the invalidation of the debtor's transactions in the bankruptcy procedure are characterized.

The procedural form of consideration of cases on recognition of the debtor's deeds as invalid in the case of bankruptcy was studied. The terms used when the debtor's transactions are recognized as invalid in the bankruptcy procedure have been disclosed. The consequences of invalidating the debtor's deeds in the bankruptcy case are characterized and their classification is carried out.

The peculiarities of invalidating the acts of the debtor – a natural person are characterized. The specifics of invalidating the debtor's transactions during the application of various procedures in the bankruptcy case are disclosed.

Key words: bankruptcy, insolvency, transaction, contract, invalidation of the debtor's transactions, bankruptcy case, economic litigation.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи
Донецького державного університету внутрішніх справ
25015, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4473 від 24.01.2013 р.
Підп. до друку 06.12.2022 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк RISO.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.